

16. VE 19. YÜZYILDA YAZILMIŞ İKİ METNİN İMLASINA İLİŞKİN KİMİ TESPİTLER

Fatma Sabiha KUTLAR*

ÖZET

16. yüzyılda kaleme alınmış *Risâle-i Cevâhir-nâme*, Balkan ağızlarına özgü bazı özellikleri gösteren harekeleri nedeniyle dil çalışmaları için önemli bir metindir. Bu ve benzeri nitelikteki metinleri dil bakımından değerli kılan da öncelikle bu nitelikleridir. Dolayısıyla böyle eserlerin çevriyazılarını hazırlarken harekelerine bağlı kalmak gerekir. Ayrıca geç dönem Osmanlı metinlerinin yazı çevrimleri yapılırken “neye, ne ölçüde” müdahale edeceğimize ilişkin ölçütleri önceden belirlemek imlaya ilişkin olarak ortaya çıkacak sorunları önlemek bakımından önemlidir. 19. yüzyıl sonuna ait Trabzonlu Osman *Avnî Divanının* yazım özellikleri belirleyeceğimiz bu ölçütler konusunda yol gösterebilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: hareke, çevriyazı, ağız özellikleri, cevâhir-nâme, divan, Za’îfi, Avnî

SOME FIXATIONS RELATED TO ORTHOGRAPHY OF THE TWO TEXTS WRITTEN IN 16th AND 19th

ABSTRACT

Risale-i Cevahirnâme, written in the 16th century is an important text for linguistics study since many *harekes* that indicate some features peculiar to Balkan’s dialects. These are the primary features that make such texts more crucial in regard to linguistics. Therefore, it is necessary to be adhered very strictly to *harekes* as the transliterations of the text are prepared. Additionally, in order to prevent the problems of grammar that may occur as the transliterations of late Ottoman texts are prepared, it is quite important to determine the criterions regarding “what extent we intervene to what”. The characteristics of *Avni’s Divan* of Trabzon written in the late 19th century are of qualification that informs us about these criterions.

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 3/6 Fall 2008

Key Words: hareke, transcription, dialectical features, cevahir-name, divan, Zaifi, Avni

Metin neşri çalışmalarında temel amaç “bir yazarın kaleme aldığı eserin, orijinal şeklini tespit etmek”tir (Kut 1988: 3). Neşre hazırlanan metinlerdeki kelime ve eklerin yazarın yaşadığı yüzyılda nasıl telaffuz edildiği, bunların yazıya nasıl geçirilmesi gerektiği ise hâlâ önemli bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Nitekim yayımlanmış çalışmalar veya yayımlanmamış lisansüstü tezleri bu sorunu tümüyle olmasa bile en azından kabul edilebilir temel ilkeler koyarak da çözemediğimizi işaret etmektedir. Bu sorunlar, özel isimlerin yazımında büyük harf kullanıp kullanılmayacağı, bunlara gelen eklerin kesme işareti ile ayrılıp ayrılmayacağı, hangi kelimelerin özel isim kabul edileceği gibi kolaylıkla çözümlenebilecek olanlardan başlayarak, Arapça-Farsça ön ve son eklerle edatları ve birleşik kelimeler yazılırken ne zaman çizgi kullanılacağı, Arapça ya da Farsça metinlerin çevri yazılarında kelimelerin nasıl yazılacağı, geç dönem metinlerinin yazıçevrimi yapılırken eklerdeki ünlülerin ve kimi Türkçe kelimelerdeki ünsüzlerin değiştirilmesi gerekip gerekmediği gibi daha karmaşık sorunlara kadar uzayıp gitmektedir.

Karşılaşılan sorunlardan biri de gerek harekeli gerekse harekesiz metinlerdeki ünlülerin çevriyazılı metinlere nasıl aktarılması gerektiğidir. Bu noktada Anhegger (1950: 135), metin neşrinde “...hangi prensibe dayanmak lâzım geldiği meselesi bilhassa önem kazanıyor. Bir metni modernleştirerek neşretmek, tarihî mensur parçalar için –belki!- caizdir. Hâlbuki edebî ve manzum bir metin için –hele harekeli ise- böyle bir usul mevzubahs olamaz. Yalnız tatbik edilecek metot, eserin yazıldığı devrin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşılmaya çalışmaktır...” diyerek kelime ve eklerin okunma şeklinin önemine dikkat çekiyor ve özellikle harekeli metinlerin imlasında uyulması gereken yola ilişkin önerilerini belirtiyor. Biz de burada biri 16. yüzyıla ait müellif hattı el yazması, diğeri ise 19. yüzyılın ikinci yarısında şairi hayattayken basılmış taşbasması iki metnin harekeleri üzerinde durmak ve bu metinlerdeki özelliklerden hareketle de çevriyazıdaki imlaya ilişkin kimi önerilerde bulunmak istiyoruz.

Dikkati çeken harekeleri nedeniyle üzerinde duracağımız ve hakkında yapılmış bir çalışmadan da söz edeceğimiz ilk metin, Rumelili Za’îfi’ye ait olan Risâle-i Cevâhir-nâme’dir. Risâle-i

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Cevâhir-nâme'deki hareketlerin, bu metnin içinde yer aldığı Külliyyât'taki diğer eserlerde de görüldüğünü, hatta müellif hattı Külliyyât'tan kopyalanan diğer nüshalarda da korunduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle burada Risale-i Cevâhir-nâme'nin yanı sıra Za'îfi'nin başka eserleri üzerinde yapılmış çalışmalarda yer alan konuyla ilgili birkaç değerlendirmedeki tespitlere de değinilecektir.

Konuyla ilgili değerlendirmelere geçmeden önce Za'îfi hakkında kısaca bilgi verelim. Za'îfi, Makedonya'nın başkenti olan Üsküp'e bağlı Karatova/Kratova kasabasındandır. Kaynaklarda Za'îfi'nin, muhtemelen H.900/M.1494-95'te doğduğu, küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim gördüğü, eğitimini İstanbul'da devam ettirdiği, devrin müftüsü Zenbilli Ali Cemâlî'den mülazim olduğu, Vardar, Diyarbakır, İstanbul, Kütahya, Bursa, Edirne gibi şehirlerde müderrislik yaptığı ve yine kesin olmamakla birlikte 29 Safer 964/10 Ocak 1557'den sonraki bir tarihte vefat ettiği belirtilmektedir. Vaktinin büyük kısmını okumak ve yazmakla geçiren sanatçının, "Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt, Gülşen-i Sî-murg, Kitâb-ı Nigâristân ve Hadîka-i Sebzistân, Bostân-ı Nasâyih, Divan, Kitâb-ı Ser-güzeşt-i Za'îfi, Fâl-i Murgân, Kitâb-ı Gülşen-i Mülük, Kitâb-ı Sabrü'l-Mesâyib, Risâle-i İmtihâniyye, Risâle-i Vücûdiyye, Sûret-i Vakfiyye-i İbni Mihâl Ali Bey, Münşe'ât, adsız eksik bir mesnevî ve Risâle-i Cevâhir-nâme" olmak üzere büyük kısmını Farsça'dan tercüme ettiği manzum ve mensur birçok eseri vardır (Akarsu 1993: 11-17, 27-31; Uyar-Akalm 2001: 38-61).

Za'îfi'nin eserlerinden *Risâle-i Cevher-nâme*, *Risâle-i Cevheriyye*, *Kitâb-i Cevâhir-nâme*, *Kitâb-i Cevâhir-nâme-i Dil-pezîr*, *Cevâhiriyye* gibi adlarla da anılan *Risâle-i Cevâhir-nâme*¹, değerli taşlar konusunda on iki bab üzerinde yazılmış Farsça küçük bir risâlenin tercümesidir. Tercümenin beş nüshası belirlenmiştir. Bunlardan biri Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, No: 822'deki müellif hattı *Külliyyât*'ın 173b-179b varakları arasında yer almaktadır. Za'îfi, *Risâle-i Cevâhir-nâme*'nin tercümesini 7 Receb 952 (14 Eylül 1545)'de, *Külliyyât* içindeki yazımını ise 20 Rebiyülevvel 962 (12 şubat 1555)'de tamamlamıştır (Kutlar 2005a: 54, 79-82).

Risâle-i Cevâhir-nâme'deki bazı kelimelerin harekesiyle ortaya çıkan ses özellikleri Za'îfi'nin, XVI. yüzyıl Rumeli Türkçesinin kimi

¹ *Risâle-i Cevâhir-nâme*'nin çevriyazılı metni, nüshaları ve muhtevası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlar 2005a.

özelliklerini metne yansıtmış olduğunu düşündürmektedir. Nitekim müellif hattı *Külliyât* ta ve bundan kopya edilmiş diğer nüshalarda da hareketlerin korunduğu, bunun bilinçli bir biçimde yapılıp yapılmadığı konusunda ise kesin bir şey söylemenin güç olduğu işaret edilmiştir. Ancak manzum eserlerinden *Gülşen-i Sî-murg*'un ketebe kaydındaki “tekellüme bi-lisâni er-Rûmiyyü't-Türki” (Rumeli Türkçesinde konuştu) (Uyar-Akalın 2001: 437-438) ifadesinden hareketle bu yansıtmının bilinçli bir tercihten kaynaklanmış olabileceği yorumu yapılmıştır (Çelik-Şavk 2004).

Za'îfi'nin hareketlerine ilk kez Anhegger, bir makalesindeki dipnot aracılığıyla dikkati çekmiş, Za'îfi “...fa'l babından olan kelimeleri, iki heceli okunması lâzım geldiği zaman bugün olduğu gibi fakır, vakıf, ağız v.s. değil umumiyetle fakar, vakaf, ağız şeklinde hareketlemektedir...” diyerek konuya daha sonra döneceğini belirtmiştir (Anhegger 1950: 165). Kurnaz, *Fâl-ı Murgân* üzerine kaleme aldığı makalede “...eserde bazı kuş isimleri bilinenin dışında hareketlenmiştir: ‘Sungar, angat, sagarcık, baldarcın, saksıgan’. Metinde bunlar olduğu gibi yazılmıştır...” cümlesiyle herhangi bir değerlendirme yapmadan sadece bu özelliğe ve metninde bunları nasıl gösterdiğine işaret etmiştir (Kurnaz 1983: 223). Akarsu, söz konusu durumun hareketlerin ters konmasından kaynaklanan bir vokal yanlışı olduğunu ve bunun kesreleri fetha ile gösterme yanlışı olarak da özetlenebileceğini ileri sürmüştür. *Za'îff Divam*ndan yaptığı seçmelerin girişinde örnek olarak da benzer özellikteki kelimelerden birkaçını vermiştir: “yığm, kaşık, sımık” yerine “yağan, kaşak, sanak”. Araştırmacı, arkaik bir kelimeyi kaçırma endişesiyle her kelimeyi incelediğini, bunun arkaik bir özellik olmadığını gördüğünü, dolayısıyla hazırladığı metinde bu yanlışları düzelttiğini eklemeyi de ihmal etmemiştir (Akarsu 1993: 7). Uyar-Akalın, *Gülşen-i Sî-murg*'daki kimi Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerdeki dar ünlülerin geniş, geniş ünlülerin dar okunacak şekilde hareketlendiğini ve bunun ağız özelliği olduğunu belirtmiştir. Dil alanında çalışanlara da doğru malzeme sunabilmek için çevriyazısını yaptığı metinde hareketlere bağlı kaldığını eklemiştir. Yazarın ayrıntılı bir şekilde incelediği ve ses değişimlerine göre tasnif ettiği böyle hareketlenmiş kelimelerden bazıları şunlardır: “balık/ balak, çeşm/çeşem, ebr/eber, hışm/ haşm, tınâb/ tanâb, kısım/ kasım, tılısm/talasm, tıfl/tafal, kasr/kasar, sadr/sadar, akl/akal, fakr/fakar, kadr/kadar, sabr/sabar, vasl/vasal,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

kırk/kark, saçıl-/saçal-, yarım/yaram, eyit-/eyet-, çözü-/çezel-, fistuk/fistak-fastak, katuk/katak, karışuk/karaşak, ağız/agaz, yarın/yaran; haşmet/hışmet, debîr/dibîr, rûşenâ/rûşinâ, fezâ/fizâ...² (Uyar-Akalın 2001: 423, 458-466).

Çelik-Şavk ise, Za'îfi'nin *Risâle-i Cevâhir-nâme'sini* kimi kelimelerin harekelenmesindeki kararsızlık bağlamında ele aldığı çalışmasında önce “düz ünlü geniş ünlü nöbetleşmesi” üzerinde durmuştur. Türk dilinin tarihî dönemlerinden günümüz ağızlarına kadar rastlanan bu ses olayı konusunda Radloff, Zieme, Tekin, Doerfer, Gabain, Gülensoy gibi araştırmacıların yorumlarını vermiş ve Gülensoy'un Rumeli ve Anadolu ağızları için verdiği “çalaş- (çalış-), karanca (karınca), şemşek (şimşek), nane (nine), fasal (fasıl), ağar (ağır), tahan (tahin)...” gibi örnekleri aktardıktan sonra *Risâle-i Cevâhir-nâme'deki* bu durumu bir ağız özelliği yansıması olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Za'îfi'nin, bu tür kelimeleri harekeleme konusundaki “kararsızlığını” da işaret ederek “bağlı bulunduğu edebî dili çok iyi bildiği araştırmacılarca vurgulanan bir kişinin eserlerinde yöresinin ağız özelliklerine yer vermesi herhalde bir yanlışlık –bazı araştırmacılarca esre üstün karışıklığı- ile açıklanamayacak biçimde bilinçli bir harekettir. Yalnız dikkati çeken nokta bunlardan bazılarının hem edebî dilde, hem de Rumeli ağzında kullanıldığı biçimiyle verilmiş olmasıdır” değerlendirmesini yapmıştır. Çelik-Şavk'ın kök, gövde, bağlama ünlüsü ve eklerde görülen “düz ünlü geniş ünlü nöbetleşmesi”ni, aynı kelime ya da ekin farklı şekilde harekelenmesiyle ortaya çıkan ve bir kısmı başka metinlerde de görülebilen kimi kararsızlıkları göstermek için seçtiği örneklerden bazıları şunlardır: “ağaru, hasam, yaldaram, yaram; asl / asal, akl / akal, şehr / şehir, zehr / zehernâk, yeşm / yeşem; altı / altancı, bulanuk / bulanaklık, biş / beş / beşenci, cimâ' / cemâ', giç- / geç-, git- / get-, kırk / kark, ma'din / ma'den, ag(1)z/ agaz, mısır / masır, rûşinâlak / rûşenâlak, sılâye / salâye, sırça / sarçacı, yedi / yedenci, yigirmi / yigermi / yegermi, yigrek / yeg; âsânlak, aylak, hâmlak, şâdumânîlak; azacuk, sekizenci; bulanukluk / bulanaklık, kurulık /

² Çalışmamızda çevriyazı işareti kullanılmış eserlerden alınmış ya da Arap harfli metinlerden günümüz alfabesine tarafımızdan aktarılmış örneklerin hiçbirinde “nazal n” dışında çevriyazı işaretleri kullanılmamış, uzunluklar şapka, ayın ve hemzeler ise kesme işareti ile gösterilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

kuruluk, saruluk / saruluk / şeb-kûrluk / şeb-kûrlük, yumşaklık / yumşaklık; ayrıl- / ayral-, bulın- / bulun-, dokın- / dokunmak, olun- / olun-..." (Çelik-Şavk 2004).

Za'îfi'nin hareketleri üzerinde yukarıda verilen örnekler ve bunlardan hareketle yapılan değerlendirmeler,, yazı çevrimini yaptığımız metinler hareketli ise bunları değiştirmememiz, eğer bu konuda ısrarlıysak en azından yaptığımız değişiklikleri dipnotta göstermemiz gerektiğini işaret etmektedir. Böyle bir özen doğru yorumlayamadığımız bir özelliğin başkalarının dikkatini çekmesini ve metnin dil çalışmalarında kullanılabilir olmasını sağlayacaktır. Bu özeni göstermemek ise, özellikle hareketleri nedeniyle önemli bir metni sıradan bir metin haline dönüştürmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Üzerinde duracağımız ikinci metin ise *Trabzonlu Osman Avnî Efendî*'ye aittir. H.1310 (M.1892) yılında elli yaşında vefat eden şair, *Trabzon* sancağının *Görel* kazasının *Haydarî* köyündendir. Bir ara *Aydın* ilinin *Sıgacık Kalesi*'nde ikamet etmek zorunda kalmıştır. Ders vekili Ahmedî Âsım Efendî'den İstanbul'da şeriat ilmini ahz ettiği ve onun himmetiyle de kendisinden âlim diye söz edildiği belirtilmektedir. Avnî, ilkini Safer 1290 (Nisan 1873), diğerini Safer 1300 (Aralık-Ocak 1882-83)'de tertip ettiği iki *Divan* sahibidir. Herhangi bir yazma nüshası belirlenemeyen *Divan*ların ikisi bir arada 14 Haziran 1303 (26 Haziran 1887) tarihinde şair hayattayken bastırılmıştır. Her iki *Divanda* "gazel, kaside, mesnevî, divan, kalenderî, semâî" şeklinde yazılmış toplam altmış dört manzume yer almaktadır (Kutlar 2005b: 113-131).

*Avnî Divan*ındaki yazım özelliklerine geçmeden önce bu bağlamda şu noktaya işaret etmek gerekir. Geç dönem Osmanlı metinleri üzerinde yapılan çalışmalarda araştırmacıların, dildeki değişimleri gerekçe göstererek ünsüzleri, yazıda harfle gösterilen ek ünlülerini ve kimi kelimelerdeki ünsüzleri değiştirmek ve bunları günümüzdeki şekillerine uygun okumak yolunu tercih ettikleri görülmektedir. Böyle bir gerekçe çıkış noktası bakımından doğru olmakla birlikte söz konusu değişikliklerin ne ölçüde ve nasıl yapılacağına sınırlarının çoğu zaman belirlenemediği, bunun da hazırlanan çevriyazılı metinlerin imlasında tutarsızlıklara yol açtığı dikkati çekmektedir. Aşağıda bazı yazım özellikleri üzerinde durmaya çalışacağımız *Avnî Divanı* belki de bu konudaki kimi sorularımıza

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

cevap verecektir. Oldukça geç bir tarihte 19. yüzyılın son çeyreğinde tertip edilerek şairi hayattayken basılan eser harekelidir. Harekeleri kimin koyduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değilse de şairin basılmak üzere verdiği metni harekelemiş olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir. Metindeki harekeler, kimi kelime ve eklerdeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık ve darlık-geişlik özellikleri hakkında bir fikir vermektedir. Bunlarda öncelikle dikkatimizi çeken kelime ve eklerdeki ünlüler, harfle gösterildikleri zaman harekenin harfe, sadece harekeyle gösterildiğinde ise genellikle konuşma dilinin özelliklerine uygun olarak konmasıdır. Ancak sadece hareke ile gösterilen kimi ünlülerde zaman zaman tutarsızlıkların olduğunu da belirtmek gerekir. Ayrıca metinde sadece hareke ile gösterilen ünlülerde bizim kabullerimizin aksine düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışına çıkan örnekler de bulunmaktadır. Yine okunuşuna bugünkü telaffuzlarına bakarak karar verdiğimiz bazı kelimelerde eski telaffuzların devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu eserin, harekelerine bağlı kalınarak hazırlanacak çevriyazılı metni, hem tarihî imlanın hem de 19. yüzyılın ikinci yarısındaki konuşma dilinin özelliklerini taşıyacak yani metnin imlasında ikili bir durum oluşacaktır.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında yukarıda işaret ettiğimiz özellikleri *Avnî Divanında* (1303) geçen kelime ve eklerden seçtiğimiz örneklerle somutlaştırmak³, ancak dil alanında alışmadığımız için de bunlardaki değişikliklerin nedenlerine ilişkin olarak herhangi bir yorum yapmayacağımızı belirtmek istiyoruz:

A. Kelimeler

1. Geç dönem metinleri üzerinde yapılan çalışmalarda bazı kelimelerde bugünkü telaffuzları göz önüne alınarak değiştirilen ünlülerin, *Avnî Divanında* (1303) birçok örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında yazıldığı ve harekelendiği görülmektedir:

³ çalışmamızın makale boyutlarını aşmaması için *Divanda* görülen yazım özelliklerinin hepsi üzerinde durulmamış, konu ve örnekler sınırlandırılmıştır. Ünlüleri harfle yazılan ve harekeyle belirlenen kelime örnekleri, birkaçı dışında, Arap harfleriyle yazılmış, ancak kullanılan program nedeniyle bunlara konan harekeler gösterilememiştir. Örnek kelimelerin hepsi (*Avnî Osmân 1303*)'ten alındığı için karmaşaya sebep olmamak düşüncesiyle her kelimedenden sonra sadece sayfa numarasının verilmesiyle yetinilmiştir.

içün (ايچون) (s.2, 3, 17), togrı (طوغرى) (s.2, 31), belür- (بلوردى) (s.3), getür- (كتوربدر) (s.7), getürme- (كتورمز) (s.4), karşu (قارشو / قرشو) (s.4, 8, 17), deyü (ديو) (s.9, 17), **deñlü** (دكلو) (s.11, 36), yüzli (يوزلى) (s.16), baglu (باغلو) (s.35), ötri (اوترى) (s.17), mümkün (s.19), fursat (s.30), kurıca (قوريجه) (s.40), kurı (s.42), **ķaygu** (s.44), tatlu (طاتلو) (s.47), müsâfir (s.43)...”

2. Bazı kelimelerdeki hareketler, kelimelerin bugünkü telaffuzuna uygun okunmasını sağlayacak nitelikte değildir:

“zencir (s.46), mahabbet (s.40), hisâb (s.26), ergavân (s.35)...”.

3. Buna karşın “müşkül (s.5), civân (s.6), nâzikce (s.7), servi (ÈĒd) (s.10, 27)...” gibi kelimelere konan hareketler günümüzdeki telaffuza uygundur.

4. “ol” kişi zamirinin çekim eki almış şekillerinin hareketleri metindeki hiçbir örnekte günümüzdeki telaffuza göre değildir:

“anı (s.3, 4), anı (vī«) (s.27), andan (s.25, 28), anlara (s.23)...”

5. istikrarlı olmamakla birlikte bazı yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra izafet kesresi yerine “ötre” konmaktadır:

“gül-ü ruhsâr (s.3), gül-ü ra'nâ (s.3, 17), gül-ü gülzâr (s.6), gül-ü hamrâ (s.6), gül-ü handân (s.6), bülbül-ü dîvâne (s.17)...”

6. Bazı kelimelerdeki ünlüler harf ile ya da sadece hareke ile gösterilmiştir. Ünlü, harf ile yazılmışsa hareke yazıya uygun biçimde konmuştur. Eğer ünlü için sadece hareke kullanılmışsa bu durumda telaffuz göz önüne alınmıştır:

dediler (ددر) (s.3), demiş (دمش) (s.3), derken/der iken (درکن / در ايکن) (s.3), dedi (دد) (s.3),

didim (ديدم) (s.17), didigim (ديديگيم) (s.25), dimek (ديمك) (s.25), dimişem (ديمشم) (s.28)

beri (بر) (s.8), berü (برو) (s.32, 33)

7. İmlası kalıplaşmış kimi kelimelerde ise ünlü daima harfle gösterilmiş ve kelime telaffuza değil yine yazıya göre hareketlenmiştir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

“ideyim (ایدیم) (s.3), iden (ایدن) (s.4), itmiş (ایتمش) (s.3), itmek (ایتمک) (s.3), irenler (ایرنلر) (s.8), gice (کیجه) (s.3, 17), virmek (ویرمک) (s.6), virmesi (ویرمسی) (s.6),

B. Ekler

1. Geniş zaman teklik birinci şahıs, şahıs ekinde çok sayıda örnekte “-am/-em” şeklinin devam ettiği görölmektedir. Ayrıca geniş zaman eki “-r”nin bağlama ünlüsünün hem “düz-dar” hem de “yuvarlak” olduğu örnekler bulunmakta, bu ünlü harfle ve harekeyle ya da sadece harekeyle gösterilmektedir:

“dönere**m** (s.6), ötere**m** (s.4), umara**m** (s.6), yalvarı**r**am (s.25)

bilü**re**m (بیلورم) (s.47), eyler**em** (s.14), söyler**im** (s.26),

kalursu**ñ** (کلورسک) (s.32), olursu**ñ** (اولورسک) (23)

gelü**r** (کلور) (s.23, 42), içürü**r** (ایچورر) (s.28), kurtarı**r** (s.25),

virir (44)

alurlar (الورلر) (s.29), tururlar (طوررلر) (s.33)

bilme**z**em (s.34), kesme**z**em (s.23)...”

2. Öğrenilen geçmiş zaman eki “-mış/-miş”in yazımında bir değişiklik bulunmamaktadır. Ancak istikrarlı olmamakla birlikte kimi zaman hareketler “düzlük-yuvarlaklık” uyumuna göre konmuş, ayrıca teklik birinci şahısta şahıs eki birçok yerde geniş ünlü ile gösterilmiştir:

dimiş**em** (s.28), düşmiş**em** (s.34), olmuş**am** (s.16, 17), yapmış**am** (s.30)

olmuş (s.28)

olmuş**uz** (اولمشوز) (s.28, 36)

3. Bilinen geçmiş zaman ekindeki ünlü teklik ve çokluk üçüncü şahıs dışında uyuma girmiş görünmektedir:

diledi**m** (s.6), söyled*im* (s.43), virdi**m** (s.43), gördü**m** (s.36), okudu**m** (s.36), sordud**m** (s.6)

dedi (دد) (s.3), virildi (ویرلدی) (42), buyurdu (بیوردی) (46), coşdı (جوشدی) (42), oldı (اولدی) (s.8, 46)

dedi**ñ** (ددک) (s.10), oldu**ñ** (s.23)

n’oldı**lar** (نولدیلر) (s.7)

4. Emir kipi teklik 2. şahısta “-gıl/-gil” eki devam etmektedir. Teklik 3. şahıs “-sun/-sün” daima “vav” ile yazılmakta ve ötre ile

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

harekelenmektedir. Çokluk 2. şahıs eki düz ünlülü örneklerde uyuma girmiştir:

eylegil (s.39), virgil (s.38)

eylesün (s.11, 14), eylemesün (s.10)

alıñ (s.2), deyiñ (s.14)

5. Bildirme eki “-dır/-dir” düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiş görünmekte, teklik birinci şahıs bildirme eki “düz-geniş” ünlü ile gösterilmekte, ayrıca bildirme eki “-durur” da varlığını devam ettirmektedir:

güzeldir (s.3), hâldir (s.3), kuldur (s.27)

berdâriyam (برداريم) (s.20), mahremiyem (s.34), mücrimem (s.28), ümmiyem (s.30)

devlet **durur** (s.6), müşkül **durur** (s.5)

6. İlgi durumu ekindeki ünlü belirlediğimiz örneklerde “düzlük-yuvarlaklık” uyumuna girmiştir:

gözüm^üñ (كوزمك) (s.12), saçım^ıñ (صچنك) (s.3), aşkım^ıñ (عشقك) (s.2),

gülüm^üñ (كلك) (s.8), şûhuñ (شوڭك) (s.6),

7. Yükleme durumu eki “-ı/-i” daima düz ünlü ile yazılmış ve yazıya uygun şekilde harekelenmiştir:

bülbülüni (بيللنى) (s.10), gülünü (كلنى) (s.6), özünü (اوزنى) (s.6), yüzümü (يوزمى) (s.6)

8. İyelik eklerindeki ünlülerin (bağlama ya da ek ünlüsü), kimi zaman harfle kimi zaman sadece hareke ile gösterildiği, “düzlük-yuvarlaklık” uyumuna girmiş örnekler bulunmakla birlikte istikrarlı bir durumun olmadığını söylemek mümkündür:

derûnım (s.4, 17, 20, 23), gözüm (s.8), kaddım (s.3), sûzânım (s.4), vücûdım (s.8), yüzüm (s.6),

derdiñ (s.11), kulıñ (s.2), ömrıñ (عمريك) (s.40), sözüñ (s.11), yüzüñ (يوزوك) (s.16)

boyu (s.10), diheni (دهنى) (s.3), dostuna (s.4), gözi (كوزى) (s.3),

gûşına (s.6), gülünü (s.6), hüsnüne (s.9), kulu (s.16),

ma’sûkına (s.4), odına (اودينه) (s.15), özü (5, 10), özünü (s.6),

ruhı (s.3), sözine (سوزينه) (s.18)

bülbülüni (s.10), Hindûsına (s.17)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

gönlümüz (كونكلمن) (s.5, 9), gözümüz (كوزيمز) (s.36), mecrûhımız (s.9), teşvîşimiz (تشويřمزن) (s.5), zârımız (s.10)

9. Zarf-fiil eki “-up/-üp”ün yazımında daima “vav” ve “b” kullanılmış, harekenin yazıya değil konuşma diline göre konuğu bir örnek belirlenememiştir:

“dönüp (دونوب) (s.2), eyleyüp (ايليوب) (s.2), kılup (قيلوب) (s.2), tolup (طولوب) (s.2) ...”

10. Geçmiş zaman sıfat-fiil eki “-duk/-dük”deki ünlünün yazımında genellikle hem harf hem de hareke kullanıldığı, ünlünün ya düzlük-yuvarlaklık uyumuna girdiği ya da düzleştiği görölmektedir:

“didigim (ديديگيم) (s.25), gördüğüm (s.4), oldığım (اولديگيم) (s.17), sevdiğime (سوديكمه) (s.8), togdığı (طوغديغي) (s.35), yalvardığımıņ (يلورديگمك) (s.22)”

11. Ettirgenlik eki “-dur/-dür”deki ünlü genellikle “düzlük-yuvarlaklık” uyumuna uygun biçimde harekelenmiş, belirleyebildiğimiz bir örnekte ise düzleşmiştir:

“çekdir- (چكدير) (s.31), deldir- (دلدير) (s.31), gezdir- (گزدير) (s.31), söyündür- (s.33), yüzdür- (يوزدير) (s.31)...”

SONUÇ

Yapılan değerlendirmeler Za’îfi Külliyyâtı’ndaki hareketlerin, 16. yüzyıl Balkan ağzına özgü kimi ses özelliklerini işaret ettiğini ve bunların varlığının metni dil açasından değerli kıldığını göstermektedir. Dolayısıyla çevriyazılı metin çalışmalarında hareketli metinlerin imlasını değiştirmenin metne özgü önemli bir özelliğin ortadan kalkmasına ve sonuçta eserin sıradan bir metin haline dönüşmesine sebep olacağını bir kere daha vurgulamak gerekir. Bundan kaçınmak için çalışmalarımızda eserdeki hareketlere bağlı kalmak, mutlaka değiştirmemiz gerektiğini düşündüğümüz kısımları ise hiç olmazsa dipnota almak ve böylece hazırladığımız metnin dil çalışmalarında da kullanılmasını sağlamak gerekir.

Üzerinde durduğumuz ikinci metin olan Tarbzonlu Osman Avnî’ye ait *Divanlar* ise, geç dönemde yazılmış eserler üzerinde çalışanların da kelimelerin ve eklerin imlasını değiştirme konusunda dikkatli davranması gerektiğini göstermektedir. Elbette geç döneme ait metinlerin çevriyazılarını hazırlarken dildeki değişmelerin tümüyle göz ardı edilerek sadece klasik imlaya bağlı kalınması önerilemez.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Ancak “neye, ne ölçüde” müdahale edeceğimize ilişkin ölçütleri önceden belirlemek ve fütursuz bir biçimde başı sonu belli olmadan yapılacak değiştirmelerden uzak durmak, ortaya çıkması muhtemel birçok sorunu önlemek noktasında oldukça önemlidir. Belki de yazıçevrimini yaptığımız geç dönem metinlerinde *Avnî Divânı*ndaki imlanın bize gösterdiği gibi ünlünün yazıda gösterildiği yerlerde yazıya uymak, diğer yerlerde ise dildeki değişmeleri göz önüne almak bir ölçüt olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Kâmil (1993) **Rumelili Za’îfi Hayatı, San’atı, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul: MEB Yayınları.
- ANHEGGER, Robert (1950) “16. Asır Şâirlerinden Za’îfi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, IV, 1-2: 133-166.
- Avnî Osmân (1303) **Dîvân-ı Avnî**, Yayımlayan: Asâkir-i Şâhâne Serçavuşlarından Rüşdî Efendi.
- ÇELİK-ŞAVK, Ülkü (2004) “Kararsız Dilli Eserlere Bir Örnek: Za’îfi’nin Cevâhir-nâme’si” , **II. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu**, Ankara, 24-26 Mayıs.
- KURNAZ, Cemal (1983) “16. Asır Şâirlerinden Za’îfi’nin ‘Fâl-ı Murgân’ı”, **Şükrü Elçin Armağanı**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2005a) **Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme**, Ankara: Öncü Kitap.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2005b) “XIX. Yüzyıl Şairi Trabzonlu Avnî ve Divan’ları-I”, **Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları**, 9: 113-131.
- UYAR-AKALIN, Berrin (2001) **Za’îfi, Gülşen-i Sî-murg, İnceleme-Tenkitle Metin**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*